

XV. Jézus a megszabadító

Kramer (1963: 291-296) megállapítja:

„Biztos, hogy a Bibliának még a legrégebb részletei is — általános vélemény szerint — jelenlegi alakjukban nem kerültek leírásra korábban, mint Kr.e. 1000, míg a legtöbb sumér irodalmi emlék kb. Kr.e. 2000 körül keletkezett, — vagy nem sokkal később. Ezért tehát itt nem lehet szó semmiféle kortársi kölcsönzésről sumér irodalmi forrásokból. Sumér hatás a kanaanita, hurri, hettita és az akkád irodalmon keresztül vonult be a Bibliába, — különösen ez utóbbin keresztül, minthogy — amint ez jól ismeretes — az akkád nyelvet egész Palesztinában és környékén használták a Kr. e. második évezredben, mint gyakorlatilag az egész irodalmi világ közös nyelvét. Az akkád irodalmi műveknek ezért jól ismerteknek kellett lenniök a palesztinai írást ismerő emberek előtt, beleértve a zsidókat is. Ezekből az akkád irodalmi művekből továbbá nem kevés nyomon követhető visszafelé a sumér alapmintákig, melyek századokon keresztül újra és újra átírásra és átalakításra kerültek.

Mindamellet egy másik lehetséges forrása is volt a Bibliára gyakorolt Sumér hatásnak, mely sokkal inkább közvetlen és egyenes, mint az, amit előbb vázoltunk. Sok tudós megegyezik abban, hogy bár az Ábrahám-történet amint az a Bibliában áll, sok legendás és mitikus részletet tartalmaz, mégis jelentős igaz magot rejt magában, beleértve Ábrahámnak Káldeus Urban való születését, talán Kr. e. 1700 körül, és az ő családi életének korai szakaszát. Nos, Ur az ősi Sumér legfontosabb városainak egyike, valójában Sumér fővárosa volt történelmének három különböző korszakában. Lenyűgöző épületei voltak és az egyesült angol-amerikai ásatások, melyeket itt folytattak 1922 és 1934 között, szép számú sumér irodalmi emléket találtak itt. Ábrahám és ősei bizonyos ismeretekkel bírhattak azokról, a sumér irodalmi termékekről, melyeket saját városuk akadémiján másoltak vagy alkottak. És egyáltalán nem lehetetlen, hogy ő és családtagjai ebből a sumér ismeretből és

tudományból magukkal vittek egyet s mást Palesztinába, ahol azután ezek fokozatosan részei lettek azoknak a hagyományoknak és forrásoknak, melyeket íráshoz értő zsidók a Biblia könyveinek összeállításához és szerkesztéséhez felhasználáltak.

Bárhogyan is legyen, íme néhány bibliai párhuzam a sumér irodalomból, amely kétségbevonhatatlanul sumér hatás nyomaira mutat”. Ezek után a szerző felsorolja a főbbeket.

Ilyenek: a világ teremtése, az ember teremtése, a teremtés technikája, paradicsom, özönvíz, Kain - Ábel motívuma, Bábel tornya és az emberiség szétszéledése, a földi élet és annak megszervezése, személyes Isten, törvények, etika és morál, isteni visszafizetés és nemzeti szerencsétlenség, a csapás - motívum, szenvedés és alázat: a Jób - motívum, halál és túlvilág.

Mint látjuk, Kramer, korunk egyik legkiválóbb sumér nyelvtudósa és irodalomtörténésze, természetesen szaktudományos szempontból veszi figyelembe a Bibliát, nem hittudományi szempontból, mely az ész érvek mellett a hitigazságok világossága segítségével tájékozódik. Nem veti fel a teológiai döntő kérdést, vajon a párhuzamok a bibliai leírások és a Biblián kívüli, ősbibliai eredetű irodalmi emlékek között mennyiben isteni kinyilatkoztatás eredményei és mennyiben az emberi művelődéstörténet áthagyományozott emlékei; hogyan szövi össze az Isten természetfölötti beavatkozása az ember természetes értelmi és akarati tevékenységével. Ezeknek a kérdéseknek a vizsgálata még sok elmélyülést kíván és kérdés, hogy egyáltalán átláthatjuk-e teljesen azt a titkot: miként irányította és irányítja Isten az embert az isteni titkok mindig mélyebb megismerése felé.

Jézus Krisztus, a valóságos Isten és valóságos ember a hit világának legnagyobb mélységeibe világított bele, amikor hírül adta a tanítását befogadni kész követőinek a mennyei Atya által rábízott titkokat. Az egész emberi nem közös Atyjáról szóló tanításával és a Melkizedek-féle papságának megalapításával tovább folytatta az Ábrahám korától irodalmilag leszármazott alapvető emberi testvériség és az egyetemes papság szellemének kiépítését.

JÉZUSBAN MINDEN KOR MINDEN EMBE-
RÉNEK LEGNEMESEBB VÁGYAI VÁLTAK
VALÓRA.

Jézus meghozta mindenki számára a gonosz hatalmától való szabadulás lehetőségét. Ki kell bontanunk az őszö-
vetségi Szentírásból az örökértékű isteni tanítást, főként Jé-
zusnak, a megígért Megszabadítónak személyére vonatko-
zóan. A zsidó nemzeti vágyakozástól és ennek irodalmi kön-
töstől, amennyire lehet, szabadon kell szemlélnünk az em-
beriség vágyódását az Asszony Ivadéka után, hogy még a
látszata se legyen annak, mintha ő csak a zsidó nép meg-
szabadulását hozta volna el. A zsidóknak is szabadságot
hozott a gonosz rabságából, ha felismerik és követik azt az
utat, melyet Jézus mutatott, de ezt az utat **minden** ember-
nek mutatja. Az új liturgiai szövegeknek ez néha szépen
sikerül, pl.: "Szétrombolt minden csapdát, melyet az őskí-
gyó állított" (Prefáció nagybőjt 1. vasárnapján). "Ő meg-
testesülésének titka révén a hit világosságára vezette az em-
bert, hogy ne tévelyegjen a sötétség útján, és mindazokat,
akik szolgaságra születtek az ősbűn által, az újjászületés
fürdőjében tisztára mosva, Isten fogadott fiaiként szívébe
zárt" (Prefáció nagybőjt 4. vasárnapján). "Megszánta az
emberiséget is velünk érző szíve, és titokzatos szentségek
által új életre szólítja híveit" (Prefáció nagybőjt 5. vasár-
napján) stb.

A magyar hittudományos irodalom számára ezért nagy
jelentőségű munka Ijjas Antal legújabb könyve, mert fel-
hívja a figyelmet azokra az ókori utalásokra, melyek — sok
esetben még az Ábrahám előtti korban — a nemzedékek-
ről nemzedékekre továbbadódó Asszony Fiának eljövételére
s az ő megszabadító művére mutatnak. Sumér és egyéb ősi
emlékek idézését nem találjuk ebben a munkában, de ér-
demben sokszor rámutat a Szentírás egyes részeinek ókori
eredetére. Így megéreztetni Krisztus alakjának és művének
szinte kozmikus jelentőségét. Ezért helyénvalónak látszik
a könyvének egyik, szinte összefoglaló jellegű fejezetét, be-
fejezésként idézni (31-34. 1.).

"Ma már tudjuk, hogy olyan könyv, amely a "Jézus tör-
ténete" címet viseli homlokán, **nem zárulhat térben és idő-
ben korának Palesztinájára.** Az ő története sokkal korábban

kezdődött. Nem akartunk itt az ősvallások kutatásának teo-
lógiai eredményeire kitérni, pedig P. Wilhelm Schmidt csá-
bítóan sokat írt róluk s egy másik összefoglaló munkából is
kitűnik, hogy gondolatvilágukban szerepel az Első Emberő-
sök bünbeesése, Isten elfordulása tőlük **s a titokzatos ősigé-
ret, amelyet végül Jézus váltott be.** Nem kívántunk foglal-
kozni a Kőkorszak Világvallásával sem, amely bár közvetet-
teket, mégis adott róla egészen megfogható jeleket "teológiai"
gondolatvilágában. Ellenben, ha röviden is, majd foglalkoz-
nunk kell a már Kr.e. négyezer éves és nemzetközivé lett
"sumér-sémi kulturális internacionáléval". Ennek területén
élt ő, Jézus Krisztus, az Isten Fia; mint ember a már akkor
több ezer éves archaikus kultúra szülötte, aki az ún. "aram-
eus", mégpedig a "birodalmi arám nyelvet" beszélte, tehát a
babilóni birodalomét, amely a Fogság alatt lett a zsidók új, bár
sémi anyanyelvévé. Azaz közel állott a babilóni birodalom ék-
iratainak a nyelvéhez. **Jézus mondataiból még ékiratos babi-
loni szólamok - szóképek - hasonlatok tekintenek ránk és hang-
zanak felénk.**

Az Olvasónak még lesz alkalma látni, hogy amikor Pé-
tert felruhazza a Kulcsok Hatalmával, azt összei szókép fe-
jezi ki, tömören annak tartalmát, a hasonlat mögött: fénylő
jogászi pontossággal. És emellé természetes módon élő, szí-
nes és súlyos jelentéssel kerül az "Alvilág Kapui", a "Halál
Kapui" kifejezés, amely az Istár mítosz istenépószából, Istár
Alvilágra szállásáról is ismerős az ékiratok tanulmányozói-
nak, sőt magyarul olvashatjuk, az eredetinek megfelelő, pon-
tos és egyben költői fordításban.

Azután ott van még Jézus legbensőbb mivoltának jelzé-
se, hogy ő a Szentháromság életén belül "Isten Igéje". A
már a római Institutum Biblicum és Commissio Biblica nagy
nevű egyházi tudósai sejtik, sőt vélik és megállapítják ennek
keleti eredését. Azt, hogy az ún. "Babiloni Logosz-fogalom-
mal" való megnevezése: a babiloni cseréptáblákról indulhat-
ott el Jézus felé. Ez a megnevezés az akkád "awatu" szóval
jelölte meg a vallástartalmú Igefogalmat. A szó eleinte
mennydörgést jelentett, azután isteni parancsot, végül terem-
tő Isteni őstevékenységet. Nem szabad azt gondolnunk, hogy
ez valami kalandos feltevés.

Hogyan volt lehetséges az, hogy ez Szent János evangé-
listáig jusson el? A kérdés egyáltalában nem nehéz. Egy Jé-

zus korában már négyezeréves kultúra nem semmisül meg teljesen mindössze háromszáz év alatt, még ha Nagy Sándor összetörte is annak utolsó politikai szerkezetét amely egyesítette: a perzsa birodalmat. A hellénizálódás, bármennyire is előrehaladt, még csak csillogó, de vékony lakkmázként fedett le mély rétegeket, amelyeket még egészen az ősi kultúra járt át. Ékirást Jézus idejében már talán legfeljebb néhány ezer ember tudott csak olvasni, de az ő nyelvük linguisztikai ténye, a képzelet mélyre ivakodott adottságai, sőt a gondolkodás teológiai kultúrája: még nem szűntek meg, még nem adták fel magukat. Ne feledjük el, hogy a zsidóságot kétszer érte igen mély és erős mezopotámiai hatás. Először is eredésének (ugyan csak egyik) részéről, a Patriárkák sumér - akkád kultúrája és kimutathatóan ottani fogalmi kultúrája részéről. Másodsorban pedig a babiloni Fogság hetven éve alatt, amikor létre jött az ugyancsak magas babilóniai teológia kultúrával elsősorban szemben, de bizonyos mértékig annak fogalmaiban kifejezett saját teológiájuk teljes kifejlődése, és Ezdrás gigászi egyéniségének tudós - köre megteremtette az Ószövetség majdnem végleges redakcióját. Bizonyos fogalmak talán nem hivatalosan tovább éltek a pap-ság különböző iskoláiban, leginkább talán azokban, akikből a holt - tengeri emigránsok szektája lett. Ezeknek fennmaradt írásai, a Holt - tengeri Tekercsek, nem is érthetőek a sumér - akkád - babilóni és asszír vallási kultúra ismerete nélkül. Ezekből fakad Keresztelő János stílusának vakító pompája, de méginkább János evangélista szikrázó képzeletvilága. Ha valaki elolvassa az Apokalipszis könyvét, azt kell hinnie, hogy ő még látta Szárgon királyi palotáját, szárnyas bikáit, sasfejú oroszlánjait és egyéb csodaszörnyeit, látta a hét különböző emeletükben különböző színű ziggurat - teraszokat. Képzeletvilága ezért különbözik a többi tanítványokétól és evangélistáéktól, mert az övé ott alakult a Kumráni Kolostor papi disszidenseinek a keleti emlékeket még őrző világában és annak fogalmai között — s miért ne őrizték volna meg azok a Teremtő Isteni őstevékenység vonatkozó spekulációkat is a babilóni teológiából.

De ugyanilyen érdekes, hogy eredetileg ékiratú jegyekkel, azoknak szintén babilóni nyelvén bukkan fel az a szó, amivel Jézus leginkább szerette illetni magát (és ami majd-

nem e könyv címe lett): "Az Emberfia". Leginkább egy ó-babilóni töredékről lehet szó, amely úgy látszik, ennek a megnevezésnek tudtunkkal első felbukkanása. Ezt a megnevezést — csak a megnevezést — használta fel a Babilóni Fogság idején Dániel próféta, hogy egyetlen szóval jelölje meg azt, akinek fogalmát előtte már Jesája ("Izaiás") próféta ismerte: az isteni Messiást, aki majd, mint ember jön el az emberiséget megváltani. Dániel tehát **nem** a babilóni mitoszok teológiájából merítette a fogalmakat. Az "Emberfia" megnevezést ő csak alkalmazta, ugyanolyan önállóan és ugyanolyan roppant távolságból, mint Szent János evangélista az "Ige" fogalmát Jézusra. De nem érdektelen, hogy Jézus éppen ezt az ősi és az ő arám anyanyelvével rokon babilóni nyelvű Messiás - nevet vette át Dánieltől, amikor az Idők teljessége eljött..."

Erre a Sumérig visszanyúló történeti háttér - magyarázatra Ezekiel könyvével kapcsolatban dr. Gyürki László a fönt említett Ijjas könyv után példát is mutat "Ezekiel próféta és a babilóni emlékek" címmel (Katolikus szó 1971. szept. 19.):

"A próféta a deportáltak első csoportjával került Babilonba 597 - ben, tehát még Jeruzsálem pusztulása előtt. Ekkor 25 éves volt, s így Círus király rendeletének kibocsátásakor 84 éves lehetett, ha még életben volt ekkor. Mivel semmi említés sem történik Palesztinába való visszatéréséről, azt gondolhatjuk, hogy Babilonban halt meg, idegen földbe temették felesége, "szemének gyönyörűsége" (Ez. 24, 6) mellé.

Ezekiel prófétai működése szorosan kapcsolódik korával és környezetével, azokkal az eseményekkel, amelyek akkor történtek. Prófétai beszédei szüntelenül hirdetik Jeruzsálem pusztulását, de az isteni büntetést is, amely az ammonitákra és filiszteusokra vár. Nem kerüli el Isten ítéletét Fönícia és Egyiptom sem. A próféta szerint Nabukodonozor sem a maga politikai álmait hajtja végre, hanem Jahvet szolgálja és az ő terveit viszi diadalra. Jeruzsálem pusztulásával a prófétai téma megváltozik: a visszatérésről, az újjáépítésről beszél Ezekiel. Nem szól azonban arról, hogy milyen módon történik ez. A kortársai közül azok, akik "a valóság talaján mozogtak" nem láttak ehhez más utat, mint a babiloni birodalom bukását. A próféta szemében azonban Jahve az a hős,

aki összetöri a birodalmakat (Ez. 38-39) és állítja helyre Izraelt.

Ezekiel gondolataira nagyon hatott a babiloni mitológia, művészet és szokások, egyszóval az ő környezete, ahol élt. Ezek az elemek az archeológia tanúsága szerint megtalálhatók a próféta könyvében. Úgy tekinthetjük ezeket, mint a festékanyagot a nagy festményhez. Mondanivalójához ezeket is felhasználja.

A bevezető látomásában a négy élőlényről és az isteni szekérről szól (1, 5-28), amelyben fölismerhetők a babiloni elemek. A négy élőlény négy arccal — ember, oroszlán, bika, sas — szerepel. A mezopotámiai emlékek között kétarcú és négyarcú élőlények fordulnak elő. Az arcok mindig azonosak. Az asszír alkotásokban a következő változatok szerepelnek: emberi test, sasfej — emberi test, oroszlánfej — oroszlán test, emberfej — bika test, emberfej. Ezeket az elemeket egyesíti magában a szárnyas bika, a paloták bejáratánál, vagy emberfej, sas szárnyak, oroszlán szügy és bika test. Ezek az elemek találhatók a próféta látomásában. A próféta ezeket abban az időben az asszír városokban — Khorsabadban, Ninivében, Kalakhban — romokban még láthatta. Ezeknek a jelentése vitatott, de átmentek a keresztény hagyományba is. Ezekiel próféta és a Jelenések könyvéből, mint a négy evangélista szimbólumai (ember, oroszlán, bika, sas), s így őrzik az ősumér mitológiát. Ezekiel látomásainak állatai egy trónszekeret tartanak. Ez a kép Izraelben is ismerős volt: Jahve trónol a kerubokon, vagy a kerubok fölött. A magyarázók hittita hagyományra szoktak itt gondolni, ahol két szárnyas szfinx a hátán egy köralakú talapzatot tart, vagy ugyanezt két oroszlán tartja. Az azonosítás nem megfelelő, mert mindkét esetben nem istenséget, hanem oszlopot tartanak. Előkerült azonban Karkemisből egy szoborcsoport, amelyen egy szakálás ülő istenalak látható, amelyet, két grimaszokat vágó oroszlán tart, ezeket meg egy ragadozó fejű ember tartja féken.

A próféta látomásának további részéhez is találunk asszír emléket. A próféta leírja "Jahveh dicsőségének képét" (E. 1, 26-28). Asszír dokumentum világítja meg ezt a szöveget. II. Tukulti — Ninurta (890-884) palotájában, amelyet Asszurban találtak, van egy érdekes festmény. Emberek

fölött, akiknek csak a feje látszik, az ég kékje látható, s ebben a kékségben egy "ember forma", aki egy tüzes kör fölé magaslik és íjjat tart a kezében. Nagyon valószínű, hogy a próféta előtt Asszur emlékművének leírása állott, s Asszur dicsőségét "Jahve dicsőségére" cserélte ki.

Az új templom felszerelésének leírásában szerepelnek a kétarcú kerubok (ember arc és oroszlán arc) — Ez. 41, 18-19. Itt is asszír hatás tételezhető föl. Egy Karkemisből való faragványon szintén hasonló élőlény látható: állati test és két fej — egyik oroszlán, a másik ember. A próféta szövegével való hasonlóság nyilvánvaló.

Egy alkalommal az Úr megparancsolta Ezekiel próféta-nak, hogy rajzolja le téglára Jeruzsálem városát (Ez. 4, 1). Ez is babiloni vonás. Gyakran találunk agyagtáblákon rajzot, amelyek egy-egy vidéket, várost vagy házat ábrázolnak. Nippurban találtak egy rajzot, amely a város pontos térképét mutatta fontosabb épületeivel és csatornáival. Ennek segítségével sikerült ellenőrizni az ásatások eredményeit. A próféta-nak ezt a várost — amit téglára rajzolt — ostromlott állapotban kellett ábrázolnia: körülvéve sáncokkal, seregekkel és faltörő kosokkal (Ez. 4, 2). Ezzel kapcsolatban is meglepő hasonlóság található az asszír emlékekkel, amelyekeken megostromlott erősségek láthatók. Az egyik ilyen kép rohamot ábrázol, s azt mutatja, hogy egy hadigép megtöri a város falát (számos ilyen jellegű emlék került elő bronztáblákon is, amelyek a IX-VII. századból valók, a Khorsabad palotáit díszítették).

"Így szól az Úr: Jeruzsálemet a nemzetek közepébe helyezem és köréje az országokat" — olvassuk Ezekiel próféta könyvében (5, 5). A British Múzeumban található egy tábla, amelyen az ábrázolt város a kozmosz közepén van, (Jeruzsálemben a Szent Sír templomban ma is mutatnak egy helyet, amely a "világ köldöke". A középkor rajzai is szívesen csoportosították a különböző országokat Jeruzsálem köré. Ez szintén Ezekiel szövegére megy vissza.

Kard, éhínség, járványos betegség, amivel az Úr a próféta szerint megveri Izrael házát (6, 11; 7, 15; 12, 16). A Gilgames eposzban Ea isten szemrehányást tesz Enlilnek azért, hogy a vízőzön helyett miért nem oroszlánnal, farkassal, éhséggel és járványos betegséggel büntette meg az embere-

ket. Ez a hasonlóság sem lehet véletlen.

A jeruzsálemi templomban folyó bálványkultusról szóló látomásban a próféta "mindenféle csúszómászó és egyéb állatok ábrázolását" látja körös-körül a falon (Ez. 8, 10). Az egyiptomi bálványimádásra gondolhatunk, de ugyanezt láthatta a próféta Istár kapuján is. Ugyancsak babiloni eredetű "Tammuz siratása" is, amelyről a próféta a 8, 14-ben beszél. A föníciai panteonban Adonis néven szerepel ez az istenség, s minden évben megemlékeztek haláláról. Leírja a próféta az Úr házában folyó bálványimádást, ami a nap imádásából áll. A görög szövegben 20 férfi szerepel az imádók között. A húszas szám a babiloni napisten — Samas — száma. "Ágat tartanak az orrukhoz" — olvassuk tovább a prófétánál (8, 17). Ez a gesztus is előfordul több emléken, mint az alázatosság és megalázkodás jelképe az istenség előtt.

Amikor az Úr kihirdeti, hogy a bálványimádó jeruzsálemiek sorsa a legyilkolás lesz, egyúttal azt is kijelenti, hogy azok kerülnek ki az ítéletet, akiket keresztrel megjelölt az ezzel megbízott férfi, kinek írószer lesz az oldalán (Ez. 9, 2.). Az írószerrel ábrázolt férfi igen gyakori az asszír emlékeken, amikor a zsákmány számbavételéről, vagy lefejezésről van szó. Ez a férfi egyik kezében íróvesszőt, a másikban írótablát tart. Az írótablák elefántesontból és fából készültek, viaszlemezrel voltak bevonva. Az ebben a jelenetben szereplő hét ember (hat az ítélet végrehajtója, egy pedig az íródeák) a hét babiloni démonra emlékeztet, amelyek egy exorcizmust tartalmazó táblán szerepelnek.

A próféta Szedeiás király sorsáról ír a 19, 4-9-ben: verembe kerül és láncra verik, ketrecben Babilon királyához viszik. Ez a leírás az oroszllánvadászatra és az ellenséggel szemben gyakorolt kegyetlen bánásmódra emlékeztet. Sargon király egy ketrecben állította ki a legyőzött Uruk királyát. Ketrecet találtak hasonló célra gyártva Ninive keleti kapujánál is.

A Jósok és bálványok megkérdése hivatalos módon történt egész Mezopotámiában. A máj megvizsgálásából a jövőt akarták megtudni. Ezekiel tanúsága szerint Babilon királya is ehhez a módhoz folyamodott (21, 21). A jósok számára különböző májmodellek álltak rendelkezésre, amelyek cserépből, vagy bronzból készültek. Ezek különböző alakjá-

ból jósoltak a jövőről. Mari palotájából 32 jóslatot szolgáló májmodell került elő.

Ezekiel próféta egyik allegóriájában két asszonyról — Oholáról és Oholibáról — beszél (Ez. 23). Ohola Jeruzsálemet személyesíti meg, aki kívánságra gyullad az asszírok iránt (23, 12). Sőt kívánságra gerjedt a falra festett férfiak láttára, a káldeusok színes ábrázolására is (23, 14). Itt a próféta a nagy asszír paloták színes ábrázolására gondol.

Az új Jeruzsálemről szóló látomásban is találunk babiloni vonásokat. A próféta elragadtatásában Izrael földjére kerül, s ott egy férfit lát. Ennek a férfinak a külseje olyan volt, mint az érc, kezében lenzsinórt és mérővesszőt tartott (Ez. 40, 3). A zsinór és a mérővessző ábrázolása igen gyakori a mezopotámiai emlékeken. Ezek az építkezések kimérésénél voltak használatban. Az új jeruzsálemi templom kinyilatkoztatását Ezekiel egy "titokzatos ember" közbejöttével hirdeti ki. Itt is párhuzamot vonhatunk a sumér Gudea látomásával. "Álmomban egy férfit láttam alakja mint az égé, alakja mint a földé, feje szerint isten volna, karja szerint az Anzu sas volna, törzse szerint az Orkán volna; jobbán, balján oroszlán lapult. Házának építését parancsolta nekem, de megérteni nem tudom" (Komoróczy G. A sumer irodalom kistükre 230. o.). Rajta kívül más istenek is színre lépnek (Nisaba, Nindub), hogy kijelöljék a templom helyét. Az épület csak számos égi látomás és utasítás után épül föl. Ezekiel látomásának temploma sohasem épült föl, de azt akarja kifejezni, hogy az új templom nem emberi építő személyes munkája, hanem inkább Jahveh parancsa, a végtelen szentségű Istené, aki a titokzatos ember közbejöttével adja tudatára akaratát. Ez magyarázza meg az isteni szándékot.

Ebből a rövid fejtegetésből is látjuk a II. Vatikáni Zsinat "Isteni kinyilatkoztatásról" szóló hittani rendelkezésének megállapítását a Szentírás-magyarázók feladatáról: "Szükséges, hogy a magyarázó azt az értelmet kutassa, amelyet a szent szerző ki akart fejezni és ki is fejezett a meghatározott körülmények közepette, korának és műveltségének szintjéhez képest, az akkori irodalmi műfajok segítségével." (12. p.)"

Érdekes és egyben jellemző korunkra, hogy pl. a holland Katekizmusnak nevezett Hittani Olvasókönyv és Isidore

Epstein "Judaism" c. műve (Penguin Books, London 1970) egyaránt elterelni igyekszik a figyelmet a vázolt kérdés lényegétől. A közvéleménynek, az emberi tudatnak ez a megtevésztése (finomabban és idegen szóval: az azzal való manipulálás) ugyanabban az irányban történik. És ez jellemző a többi hasonló szellemű kiadványra is.

Külsőleg a két munka a krisztusi megváltás - tan legellentétesebb magyarázatát képviselő keretben jelenik meg. Mindkettőre jellemző az is, hogy minden kritikát rosszindulatúnak minősít, holott ugyanakkor sokban függetlenítik magukat a nyilvánvaló tényektől. Csak egy példa erre.

A holland H. O. angol szövege (34-35. old.) szerint: "Valahol a Nilus és Eufrátesz között nomád törzsek csoportja élt, mely **menekült a művelt Egyiptomból**, abból az országból, ahol nem tudtak sem élni mint egy csoport és nem tudták vallásukat sem gyakorolni. **Drámai menekülés** után elérték Kadešt a sivatagban. Istenük neve Jáve volt. Csupán csak tengették életüket, két világ közötti ürességben, **szellemileg szűz talaj voltak**. Amint küzdöttek a sürgetés közt, hogy menjenek és a kísértés között, hogy visszatérjenek Egyiptom "húsos fazekai"-hoz, **Isten kiválasztotta őket**, hogy "minden nép között saját birtokává" tegye őket (Exod. 19, 5). Ennek a kinyilatkoztatásnak a történetét el kell olvasni azokból a könyvekből, melyek az Ószövetséget alkotják."

"...Az **események** maguk Isten **csendes kinyilatkoztatása**. Héber pásztorok menekülnek Egyiptomból. És egy szokásos emberi helyzetben, a küzdelem a létért, táplálékért, ruházatért és otthonért, részben már létező formában, és talán már egy isteni név ismeretében, az igazi isteni előtör. Egy karizmatikus alak, Mózes, különleges szerepet játszik ezekben az eseményekben. Az ezt megelőző négyszáz évről **semmit sem tudunk**, csak azt, hogy a héber népet **rabságban tartották Egyiptomban**. Kr. e. 1700 előtt azonban voltak **ugyanilyen fajta népek** Kánaánban, a Jordán és a Földközi tenger közötti földön, akiket a héberek a maguk őseinek tartottak. Ezek között voltak a "patriarchák", Ábrahám, Izsák, Jákob, ez utóbbit Izraelnek is hívták. **Ezen az embereken keresztül lépett be Isten először a mi történelmünkbe**. Bár ilyen távolságból igen kevés az, amit mondhatunk arról, hogy pontosan mi történt, feltűnő, mennyire szorosan egyeznek a

patriarchák történetében előforduló szokások és nevek azzal, amit a modern kutatás ennek az időszaknak ékírásából kibetűzött."

Félreértések elkerülése végett leszögezzük, hogy a H.O.-ben vannak értékes szakaszok és szempontok is, melyek az eddigi zsinatok szellemében mutatják be a mai kor nyelvén a tanító Egyház előterjesztését. Az idézett szövegekben és az azokhoz hasonlóknak azonban különös, idegen törekvés érvényesül. A szerzők "a nomád törzsek csoportját" "szellemileg szűz talaj"-nak nevezik pedig Mózes könyvéből tudjuk, hogy ez a nép éppen ott, a pusztában hogyan hitetlenkedett és lázadott az Istennel szemben. Ezt a népet "kiválasztottak"-nak nevezi a H.O., de nem mondja meg, hogy a kiválasztás Ábrahámmal kezdődött, aki nem "fajtája" miatt volt kedves Isten előtt, hanem hite és engedelmissége miatt és a kiválasztás arra történt, hogy az Ivadék útját Ábrahám előkészítse. A hangsúly ismételt az "ugyanilyen fajta népekre" esik és Ábrahám neve éppen csak megemlítésre kerül. Túlságosan eltereli a figyelmet Ábrahám meghívásának lélektani föltételeiről és előzményeiről ("igen kevés az, amit mondhatunk arról, hogy pontosan mi történt"), pedig elég lenne, ha azt mondaná meg ezzel kapcsolatban, amit a Genézis leír. Az meg teljesen ellentétben van a tényekkel és elködösítő, hogy "Ezen az embereken keresztül lépett be Isten először a mi történetünkbe". Ha ugyanis "ezen az embereken" kifejezés az előző mondatban szereplő Ábrahám, Izsák és Jákob személyére vonatkozik, akkor valótlan, mert Isten már Noén, Melkizedeken, sőt Ádámon és Éván keresztül is belépett a mi történelmünkbe (ha a "mi" alatt a szerzők nemcsak a zsidó népet, hanem az egész emberiséget akarják érteni). Ha pedig az előző mondatokban szereplő "ugyanilyen fajta népek"-re is utal, akkor talán vitatható, hogy Noét héber fajtájúnak tartjuk-e vagy sem, de az biztos, hogy Ádám és Éva, valamint Melkizedek nem héberek voltak. Mindezt magának az Ószövetségnek szövegéből bizonyíthatjuk, aminek olvasását a szerzők nagyon ajánlják ("a kinyilatkoztatásnak a történetét el kell olvasni!"), de nem vázolják tárgyilagosan annak lényeges pontjait az olvasó számára. A Szentírásán kívül azonban igen sok történelmi emlékünk és leletünk is tanúsítja azt, hogy az Isten már Áb-

rahám előtt is belépett a mi történetünkbe.

De miért akarják a szerzők ezt a tényt homályban hagyni?

A feleletet abban találjuk meg, hogy a H.O. szerzői megtevesztően kiemelik a "fajta" szerepét. Azt a hiedelmet akarják megalapozni, hogy Isten elsősorban a zsidó néppel, mint néppel lépett először párbeszédre és nem Ábrahámmal. Így ugyanis a fordulópontot jelentő "Ivadék" szót a nép ivadékanak, magának a továbbélő zsidóságnak a számára foglалhatják le. Ezzel szemben az Ábrahámnak adott ígélet (Gen. 12, 3) kétségtelenül egy ivadékra, egy sarjra vonatkozik. A nacionalista értelmezés mellett kardoskodó talmudista szellemű zsidókkal szemben ezért már Szent Pál is külön nyomatékozza a helyes, a hitre épülő és hitből fakadó értelmezést, melyet az Ószövetség is lényegében ismételt és egyre világosabban tanít:

"Ábrahámnak szóltak az ígérek és az ő Ivadékanak. **Nem azt mondja: "és Ivadékaidnak"**, mintegy a soknak; hanem, mint egynek: és Ivadékodnak, aki a Krisztus" (Gal. 3, 16). Ennek az Ivadéknak előkészítésére választotta ki Isten személy szerint Ábrahámot. Legyetek tudatában annak — mondja Szent Pál —, hogy akik a hitből vannak, azok Ábrahám fiai, amint írva van: Ábrahám hitt az Istennek és ez megigazulásra számíttatott be neki. "A gondos szentírás, — mert hitből teszi Isten megigazultakká a népeket, meghirdette Ábrahámnak: benned áldatik meg minden nép. Tehát, akik a hitből valók, azok áldatnak meg a hívő Ábrahámmal együtt" (Gal. 3, 6-9). Az Ábrahámnak adott nagy ígéletben, az eljövendő Ivadéokban hívők Isten választottai. Tehát a zsidók is, amennyiben Isten ígéletét hittel fogadják, Isten fiai és választottai, de nem azért, mert fajtájuk szerint, mintegy automatikusan, minden személyes erőfeszítés nélkül beleszületnek Ábrahám nemzetségébe. "Mert — mondja Jézus — Isten a kövekből is tud Ábrahámnak fiait támasztani."

I. Epstein, a nacionalista talmudi értelmezésnek a történelem folyamán kiépített és megmerevített szemléletével szögezi le: "Elamita hordák hegyi erődjeikből lezúdulva a Perzsa öblön keresztül megtámadták Sumért és időszámításunk kiindulópontja előtt 1960-ban Ur lehanyatlott a puszt-

ulásba és szegyenbe." (11. lap.)

Ur városát azonban Kr.e. 1737-ben pusztította el Samsu-Iluna, Hammurabi fia, sok előzetes hasonló szándékú és változó szövetséges néppel együttesen intézett támadások sorozata után. Ennek a változó szövetséges erőkre épített és a babiloni szellemmel irányított titkos és nyílt eszközökkel kivitelezett támadásnak esett áldozatul az emberiség eddig ismert legrégibb írásos művelődése. Ennek mai etikai értékeléséről Von Sodennal kapcsolatban már az előző fejezetben szóltunk. Ott említettük azt is, hogy ilyen eljárásért a szegyen nem a megtévesztett áldozatra, hanem a megtévesztőkre hárul.

Epstein szerint "Ábrahámnak más gondolatai voltak, mint apjának. Terah az ő korának általános vallását (normal religion) követve politeista volt; Ábrahám monoteista... amit 'etikai monoteizmusnak' kell neveznünk, hogy megkülönböztessük a monoteizmusnak minden más formájától... az a meggyőződés alakult ki benne, hogy egy új nép alapítója lehet (he might become the founder of a new nation), — egy nemzeté, mely meghozza a világnak az Isten ismeretét és az áldást, mely ebből az ismeretből árad a világ minden családjára" (12-13. lap). Így tehát, bár Ábrahám történetiségét — a Biblia alapján — elfogadja a szerző, arról nem szól, hogy ugyanaz a Biblia hogyan írja le az Istennek Ábrahám részére adott ígéletét, valamint Ábrahám hitét és engedelmességét Isten iránt. Így, természetesen, Ábrahám nemzetét is szerinte csak a testi leszármazás határozza meg s nem a hit és engedelmesség Isten és az ő ígéréte iránt.

Egy ilyen elképzelésre könnyen alapozhattak népüket és hazájukat túlzottan, más népek jogainak sérelmével, szerető zsidók egy nacionalista zsidó vallást, hogy Isten nevével próbálják maguknak meghódítani a világot. Ez a zsidó vallás csak a zsidó nemzetbe való testi beoltódás révén biztosítja Ábrahám Istenének az áldását más népek számára.

Ez az Isten nevében való kizsákmányolás azonban teljes kiszolgáltatottságot jelent a talmudista vezetőség kénye-kedve szerint.

Jézus Krisztus az ábrahámi istenfogalomnak ilyen eltorzítása ellen emelt szó mint az első emberpárnak és Ábrahámnak egyaránt megígért Szabadító (Asszonyivadék=

Emberfia), aki megmutatta az ember igazi, belső felszabadulásának és az embertestvériségnek az útját.

Epstein, aki az Ábrahámhoz való tartozás nemzeti és vallási tartalmát eddig egynek vette, Jézus személyével kapcsolatban kénytelen ezeket következtetlően szétválasztani. Azt mondja, hogy "a farizeusok vitája Jézussal alapvetően vallási volt, sohasem vádolták őt messiási igényei miatt" (107. lap). Így a politikai vádaknak, melyek miatt Jézus a főpap előtt állt, számukra nem volt jelentőségük s ezért nem avatkoztak be Jézus perébe. (Vagyis nem is felelősek további sorsáért — tehetjük hozzá.) A Jézust követő zsidók — folytatja Epstein — mint zsidókeresztény szekta tagjai éltek tovább ebben a században. Az ő hitük, hogy a Messiás eljött, nem volt alap a szakadásra köztük és a többi zsidók között. De néhány évtized múlva a keresztény egyház Pál befolyására megváltoztatta Jézusról vallott elgondolását olyan irányban, hogy már nem tisztán földi lénynek képzelték, hanem olyanak, ami azt jelentette, hogy ő tulajdonképpen második Isten volt — ami az Isten egy-voltának tagadását jelentette, ahogyan azt a zsidók értették. Amint ez a fejlemény megtörtént, a zsidó-keresztények léte a judaizmuson belül többé már nem volt lehetséges és a kettő közötti végső szakadás elkerülhetetlenné vált — mondja Epstein.

Ez az előbbieken vázolt epsteini triumfalista elképzelés amellett, hogy következtetlenség — amint előbb rámutattunk —, ellentétben van a tényekkel is. Ha Epstein az evangéliumokat forrásként használta Jézus vallási és politikai tanításának értékeléséhez, látnia kellett volna azt is, hogy Jézus egyénisége teljes erkölcsi egységet alkot. A vallási és politikai szerep között annál kevésbé lehet különbséget tenni, minél inkább tudatában vagyunk annak, hogy a politika, vagyis a közügyek intézésének tudománya az emberi társadalomban erkölcsi elveken áll. Az emberiség nem ismerhet el erkölcstelen politikát. Ezt az elvet nemcsak a kereszténység, hanem az emberiség politikai testülete, az ENSZ is ünnepélyesen és ismételten meghirdette.

Jézus igénye arra, hogy új parancsokat hozzon, azon alapult, hogy, mint a második isteni személy, hatalma és küldetése is volt erre az Atyától. Isteni hatalmát bőven megmutatta az evangéliumok szerint, az Ószövetség pedig bő-

ven igazolja azt, hogy a sátánt letipró Szabadítónak isteni hatalommal kellett bírnia. És a messiási jövendölésekben és a Krisztusra való utalásokban ez sokszorosan meg is van hirdetve az Ószövetségben és Szent Pál is ebben az értelemben ír.

A zsidóság egy részének, amelyik nem fogadta el Jézust Istennek, a nehézsége tulajdonképpen abban állt, hogy nem akartak tovább fejlődni és nem akartak megbarátkozni egy új, tökéletes, minden népet egyformán magához ölelni akaró Isten fogalmával. Pedig ha szemtől szemben állottak — mint Epstein kimondja — a Messiással, akkor erre a Küldöttre kellett volna hallgatniok. Az utódok azonban — jobban megismerve a helyzetet — megtehetik és sokan meg is teszik azt, amit elődeik elmulasztottak. (Ettől függetlenül azonban az emberiség politikai akarata az, hogy az emberi alapvető jogegyenlőséggel szemben álló tanítást — még vallási köntösben se hirdessen senki.) Ezért Eipsteinnek is állást kell foglalnia a Talmud embertelen tételeivel és utasításaival szemben.

Az epsteini elképzelés ismerete azért is hasznos, mert világossá válik, hogy némely, magát makacsul katolikusnak tartó "kontestáló" miért harcol és folytat igen költséges propagandát egy "judeokrisztianizmus" érdekében. Nem volna olyan ellentmondást támasztó jel Krisztus és az ő Egyháza sokak számára — gondolják ők —, ha nem ragaszkodna Krisztus istenségéhez, hanem inkább vállalná a zsidóságba való beolvadást vagy legalább is a vele 50 - 50 százalékban való hitbeli megegyezést. A Galilea (sumér szó: Gal = nagy, il = magas, ea = az ő víz háza = az, ami minden ősit öszszefog) tartományból való Jézus Krisztus azonban — a Sumérig visszanyúló ősi hagyományok alapján is — azért jött, hogy Isten szétszórt gyermekeit a közös Atya, a három személyű egy Isten hitében és az emberi testvériség szeretetében egybegyűjtse.

És ezért Jézus Krisztus tanítása nemcsak nem elavult, hanem annyira korszerű, hogy soha túl nem haladható. Az az emberi társadalom, amelyik a testvériség vagy mai szóval kifejezve: az emberi alapvető jogegyenlőség szellemében él, az az egész emberiség egész történelmének társadalomtudományi szempontból, végső célja. És ebből a szempontból sem találhatunk Jézus alaptanítását tartalmazó Újszövetség szó-

vegében semmilyen kifogásolható vagy elutasítandó állásfoglalást a földi jogviszonyokat illetően.

Mondhatjuk tehát összefoglalóan: Jézus Krisztus megreformálta az Ószövetséget, mert mindaz alól feloldotta az embereket, ami abban szemben állt a társadalomtudományi fejlődés távlati céljával. Azok, akik továbbra is az Ószövetség írott szövegéhez ragaszkodnak, a megkülönböztetés szelleméhez, az ösztönösség törvényesített uralmához ragaszkodnak és így a fejlődést gátolják, annak ellenébe hatnak és a reakciót képviselik. A Talmud nem tompította az Ószövetség szövegeiben található reakció szellemét, hanem felnagyította. Azzal, hogy érvényben tartja a mózesi 613 törvényt a Halaka - részben, amelyet ma is kötelezőnek hirdet, a Haggada - részben pedig több száz rabbi — bár nem kötelező, de sok embertelenséget megengedő vagy parancsoló — magyarázatát és utasítását, hivatalos könyv jellegével nemzedékről nemzedékre továbbadja, állandó lehetőséget, sőt biztatást ad a legembertelenebb cselekedetek elkövetésére és a nemzsidókkal szembeni megkülönböztetés fenntartására merőben földi viszonylatokra nézve is.

A történelemben dolgozó fejlődés törvénye és a világbéke haladéktalanul azt kívánja, hogy a nemzetközi zsidó szervezetek, valamint egy-egy országon belüli zsidó közösségek vezetői egymásután nyilvánosan és ünnepélyesen mondják ki, hogy érvénytelen minden olyan megállapítás, utasítás a Talmudban, mely földi jogviszonyokat illetően szemben áll az alapvető emberi jogegyenlőséggel és faji, vagy vallási megkülönböztetést hirdet. Ezt már egyébként számos ENSZ-határozat elő is írta.

Fejezzük be a gondolatainkat azzal a jelentős megállapítással, melyet Ijjas József kalocsai érsek (aki legmagasabb biblikus tanulmányait Rómában végezte, és annak idején két évig volt a Szent István királyunk által alapított Jeruzsálemi Magyar Zarándokház vezető prefektusa) a Szent István jubileumi évet bezáró ünnepi főpapi szentmiséjében fogalmazott meg a Szent István bazilikában 1971. augusztus 20-án a sok belföldi és külföldi főpap és a sok ezres hívőssereg jelenlétében a Szent Jobb előtt:

“Egyházunk a változó világban megpróbáltatások viharát éli szerte a világon. A történelmi válságok hullámainak

sodró árja ugyancsak próbára teszi az Egyházban élő “okos” és “bölcs” embereket. Megkísérteti őket a gondolat: nem kellene-e az új világban új helyet keresni új építkezésnek? Más alapon? Maga az Egyház, annak hierarchiája és tanítótestülete egyetemes zsinatot tartott szükségesnek, hogy

Krisztustól kapott küldetését újszerűen megfogalmazza és megújíthodtan folytassa munkáját az emberek üdvözítése érdekében. A válságok nem törik meg az Egyház életerejét. Az Egyház mindenkor kész a megújulásra és megújításra. Lényege ennek, hogy Új Szövetségi reformot valósít. A régi Ó-szövetséget megformálta. Szent Pál apostol ezt az újat sürgette: “El a régi kovással, hogy új téstávvá legyetek, aminthogy kovásztalanok is vagytok”, — írja a korintusiaknak (I. Kor. 5, 7). Új voltában soha meg nem öregező az Egyház. Új volt, amikor az ő hit helyébe az Úr Jézus Krisztus hitét állította. — Új volt Szent István apostoli művében, amikor a kereszténység bevezetésével új életet hozott a magyar nép életébe. — És új ma is, amikor a zsinati megújulásban “megnyitást a világ felé” hirdet. De ebben a megújulásban az Egyház szilárdan megmarad az eredeti alapon, amelyben épült”. (Magyar Kurir, 1971. 180.)

Mert Szent Pál apostol szavaival. “Senki más alapot nem vethet, mint amely vettetett, ami Jézus Krisztus”, aki ott áll — tehetjük hozzá a bemutatott ősi anyag láttán — az emberiség hajnalán, az első emberpárnak adott nagy ígéretben, mely ígéretnek megfelelően végigkíséri az emberiséget minden koron és viharon keresztül az ő irányító, erősítő ki nyilatkoztatásával, majd ennek a feladatnak minden időkben korszerűen való ellátására megalapított Egyházával.

* * *

Látomásban kitárult előttem Isten mennyei szentélye és láthatóvá lett a Szövetség szekrénye az ő templomában, nagy villámlás, csattogás, mennydörgés, földrengés és jégeső közepe.

Nagy jel tünt fel az égen: egy Asszony. Öltözete a Nap, lába alatt a Hold, fején tizenkét csillagból korona.

A mennyből nagy szózatot hallottam: “Íme szabadulást hoz a mi Istenünk, megmutatja erejét, uralkodik és átad minden hatalmat Krisztusnak, az ő Felkentjének”. (Jel. 11, 19; 12, 1 és 10.)

Zárószó

Befejezésképpen foglaljuk össze a sumér bibliai párhuzamok fokozatos megismerése során adódó **következtetéseket**, melyeket ezután mind a hittudományban mind a történetírásban, nyelvészetben, művészettörténetben, néprajzban stb. különösen figyelembe kell vennünk az Isteni Kinyilatkoztatásra vonatkozó II. vatikáni zsinati dogmatikus konstitúció szellemében.

1. Az ószövetségi kinyilatkoztatást tartalmazó szent és sugallmazott könyvek, — még ha azokat csak történeti forrásokként használjuk is, — sok olyan nemes emberi eszmét, örök igazságot, isteni kinyilatkoztatás-részletet, különösképpen az egész emberi nem összetartozását, testvériségét valló részletet foglalnak magukban, melyek több száz, esetleg több ezer évvel ezelőtt már megtalálhatók a környező keleti népek — főként a sumérok — irodalmi emlékeiben.

2. Tévesnek és legalább is nacionalista túlzásnak kell tehát mondanunk azt az álláspontot, melyet pl. Goldziher Ignác így fejezett ki 1887-ben: "Szó lesz azokról az örök eszmékről, melyek a zsidóság kebelében születtek meg és az emberiség e parányi köréből indultak ki fáklyát gyújtani a sötétségben". (11. 1.).

"Bátran elmondhatjuk, hogy felekezetünk előrehaladásának több évezredes menetében e nagy erkölcsi eszmének, mely **legelőször** az emberiség történetében a mi őseinknek nyilatkozott meg..." (13-14. 1.).

"Ellentétben a pogány ókor korlátolt isteneszméjéhez, mely az emberiséggel csakis külső kötelékkel van kapcsolva, a prófétizmus az istenség eszméjének etikai tartalmat adott és az etikai tartalomtól, mint az erkölcsös élet forrásából vezeti le a társadalom és az egyén erkölcsös köteleseit" (46. 1.).

3. Ezt a túlzó nacionalista felfogást az ószövetségi könyvek szövegei is, helyenként kifejezésre juttatták. Ez azonban éppúgy nem volt tárgya a kinyilatkoztatott igazságnak, mint azok a részek, melyek a szent szerzők korabeli tudásának megfelelően tájékoztatnak földrajzi, természettudományi stb.

kérdésekről. Kinyilatkoztatott igazságok azok, melyeket a szent szerzők mint ilyeneket adnak elő a hit és erkölcs dolgában a tanító egyház értelmezése szerint.

4. Ez az ószövetségi könyvek stílusában helyenként kifejezésre jutó zsidó nacionalizmus koronként uralomra jutott egyes újszövetségi papok és hívők fölfogásában is és oka volt annak a lenézésnek, sőt rombolásnak, melynek az ősnépek és őskultúrák értékes emlékei helyenként áldozatul estek. Mind-ezek jóvátételére az Egyház a II. Vatikáni Zsinaton ünnepélyes ígéretet tett és megfelelő utasításokat adott.

5. Történeti tényként meg kell azt is állapítanunk, hogy Goldziher és társai a múlt század vége felé már tudták és később még jobban megbizonyosodhattak róla, hogy a sumér nyelv és nép nem semita és nem indoeurópai nyelv és nép és ősi emlékei tanúskodnak olyan ismeretekről, melyekről ők azt állították, hogy az ószövetségi szentírás közli azokat először.

6. Ez a nem tudományos, hanem sovíniszta magatartás fő oka volt annak, hogy a sumér kutatást ilyen sovíniszták lefékezték, gátolták, megnehezítették, sőt sokszor gúnyolták és egyes követőik ugyanezt teszik mind máig. Ezeknek a nem-tudományos indítékokból eredő nehézségeknek részben az is volt az oka, hogy nem fedezték fel a sumérnak az ural-al-tájival való rokonságát kellő világossággal, "részben pedig mesterséges akadállyal — egy paradoxonnál — fogva, melyet főleg Halévy tartott fenn makacsul, az a vélemény, hogy a sumér nem is valódi nyelv, csak mesterséges rendszere egy titkos írásnak, amelyet a köznép misztifikációja végett találtak fel az asszír papok. Ez a második akadály végül is megdőlt, mert fölfedeztek olyan emlékműveket, amelyeken ezen a nyelven találtak föliratokat olyan időből, amelyben még sémi nyelven nem is írtak Mezopotámiában" (Encyclopedia Britannica. 1960. 21. kötet 553. old.).

7. Ez a sovíniszta, zsidó nacionalista magatartás, mely legvilágosabban a Babiloni Talmud eredeti és teljes héber szövegéből és ennek hebraisták által készített hiteles fordítás kiadásaiból tűnik ki, az emberiség kultúrtörténeti fejlődési képét és öntudatát, valamint biológiai és erkölcsi egészségét elvi alapon katasztrófálisan megnyomorítja, nem tudományos és szemben áll az alapvető emberi jogegyenlőség

ENSZ deklarációjával, melyet a tagállamok különben törvénykönyvükbe is iktattak.

8. Az Ószövetség már eddig is tanúsította, hogy Ábrahám előtt is volt isteni kinyilatkoztatás. Az ókori keleti népek, főként és legkorábban a sumérok egyre nagyobb számban megfejtett emlékei pedig jogos alapot adnak annak a feltételezésére, hogy a náluk talált és a kinyilatkoztatott igazságokkal egybecsengő tanítások főként az isteni kinyilatkoztatás segítségével vezették az emberiséget a szellemi fejlődés és az Istennel való személyes kapcsolat útján.

FŐBB FORRÁSOK JEGYZÉKE

Adámtól Krisztusig	1965. Budapest, Szent István Társulat.
Agyagtáblák üzenete	1963. Budapest, Magyar Helikon.
Aistleitner József	1924. Újabb talált ékiratos terem-
tési szövegek. Budapest.
" "	1935. Rasz Samra. Teológia II. 97-
103, III. 193-204, IV. 291-302.
" "	1953. Götterzeugung in Ugarit und
Dilmun. Acta Orientalis Aca-
demiae Scientiarum Hungar-
icae. 3, 285-312.
Albright, F. W.	1948. From the Stone Age to Chris-
tianity. Monotheism and the
Historical Process. Baltimore
Artamonov I. M.	1962. Isztorija Hazar. Leningrádi
Ermitázs.
Bobula Ida dr.	1961. A sumér-magyar rokonság kér-
dése. Buenos Aires, Edit. Esda.
Boroska István	1938. A Jáhve istennév etimológiá-
ja. Budapest.
Breasted, James	1950. Die Geburt des Gewissens.
Zürich: Morgarten Verlag
Cleator, P. E.	1962. Lost Languages. A Mentor book
New American Library.
Dávid Antal	1928. Babel és Assur. Budapest, Szt.
István Társulat.
Érdy Miklós Dr.	1968. (Déry Zoltán Dr. írói név a-
latt) Kanadai Magyar Újság
(1968 márc. 12.); A Nap Fiai
6, (5-6 sz.) (1968 máj-jún.);
Turán 6, (4. sz.) 26-28 (1968
november).
Falkenstein, A.
und W. von Soden	1953. Sumerische und Akkadische
Hymnen und Gebete in Die
Bibliothek der Alten Welt.
Herausg. von Karl Hoenn,
Zürich (Stuttgart: Artemis
Verlag.) (Részletes irodalom.)
Faragó József	1968. Egy ékiratos asszír mese meg-
fejtéséhez. Korunk XXVII. 3.
450-53. o.

- Faragó József 1970. *A contribution to the tale motif of the bird concealed in the vessel.* Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae, Tomus 19, pp. 147-59.
- Drioton, Étienne 1943. *Croyance et coutumes funéraires de l'ancienne Egypte.* Le Caire.
- " " 1945. *La religion égyptienne dans ses grandes lignes.* Le Caire.
- Fettich Nándor 1971. *Vallásos jellegű varázsszövegek a magyar néphitben.* *Etnographia* LXXXII. 1. 44-69.
- Fitzgerald Lee J. 1951. *The great migration.* London, New York, Melbourne. Skeffingen and Son Ltd.
- Flavius, Josephus 1903. *A zsidók ősrégi voltáról szóló vitairata.* Magyar-latin kiadás. Fordította és kiadta Istóczy Győző dr. Budapest, Buschmann F.
- Gray 1948. *A Zsidó háború.* Görögből fordította dr. Révay József. Budapest, Káldor György k.
- Gilgames —
Agyagtáblák Üzenete 1966. (fordította Rákos Sándor). Budapest, Európa. (Részletes irodalommal.)
- Goldzieher Ignác 1888. *A zsidóság lényege és fejlődése.* Budapest. A Népszerű Zsidó Könyvtár kiadása.
- Graetz, Heinrich dr. 1888. *Volkstümliche Geschichte der Juden.* 3. Bd. Leipzig. Oskar Leiner Verl.
- Ijjas Antal 1970. *Jézus története.* I-II. Budapest, Ecclesia
- Jeremias, A. 1913. *Handbuch der altorientalischen Geisteskultur.* Leipzig.
- Julow Viktor 1963. *A nippuri szegény ember meséje és a Ludas Matyi.* Irodalomtörténeti Közlemények. LXVII, pp. 678-90.

- Komoróczy Géza 1970. *A sumér irodalom kistükré.* (Részletes irodalommal.) Budapest, Európa.
- Kmoskó Mihály 1911a. *Hammurabi és kora.* Az Erdélyi Múzeum Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztályának kiadványai 1. 10-19. Kolozsvár.
- " " 1911b. *Hammurabi törvényei.* Az Erdélyi M. E. jog- és társ. szako. kiadv. 11. Kolozsvár.
- " " 1913a. *Az emberiség első írott szabadságlevele.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- " " 1913b. *A sumérek. Turán I.* A sémi népek ősvallásának főbb problémái. Szent István Társulat 90. sz. kiadv., Bp.
- " " 1914. (Religionshistorisches.) *Zeitschrift für Assyriologie.* Herausgegeben v. C. Bezold.
- Kramer, Samuel Noah 1961. *Sumerian mythology.* New York. Harper Brothers.
- " " 1963. *The Sumerians.* The University of Chicago Press.
- Meltzl Balambér 1911. *Hammurabi törvénykönyve jogi szempontból.* Az Erdélyi Múzeum Egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztályának kiadványai. I. füzet.
- Michaeli, Frank 1961. *Textes de la Bible et de L'Ancien Orient.* Neuchâtel: É. Delachaux Niestlé.
- Nagy Sándor dr. 1968. *A magyar nép kialakulásának története.* Buenos Aires, Transsylvania.
- Némethy László 1934. *Hurri hatások a nuzi okmányok nyelvében.* Pécs.
- Őszökvetségi Szentírás 1930-34. Káldi György után átdolgozta Takáts Ernő dr., Iványi János dr., Aistleitner József dr., Pataki Arnold dr., Budapest, Szt. I. Társulat.

- Pass László dr. 1964. **Nimród feltámadt.** Kézirat. Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára 21/1969.
- " " 1960. **An-Tan-Témusz.** Kézirat.
- " " 1961. **Az Abakadabra megfejtése.** Theológiai Szemle. IV. 7-8: 234-236. I. Budapest. A magyarországi egyházak ökumenikus tanácsa.
- Pogrányi Nagy Félix 1936-37. **Analytisch - historisch - vergleichende Grammatic der Sumerischen und Etruskischen (Ungarischen, Baskischen) Sprache also Vorstudie einer vergleichenden Grammatik der asianischen Sprachen.** (Mimeographált kézirat.) Budapest.
- Roska M. 1941. **A Torma Zsófia Gyűjtemény.** Kolozsvár.
- Rost, Liane Jacob 1966. **Sumerische Kunst.** Leipzig: Prisma Verlag.
- Smith, George Adam 1907. **Jerusalem.** London, Hoder and Stoughton.
- Torma Zsófia 1879-80. **Huayadmegyei neolith kőkorszakbeli telepek és annak függeléke. A nándori barlang csoportozat.** Erdélyi Múzeum kiadványai 5-7. sz. (1879), 6-7 (1880).
- " " 1894. **Ethnographische Analogieen.** Jena.
- Varga Zsigmond dr. 1911. **Az ótestamentomi zsoltárköltészet assyr-babyloni vallástörténeti megvilágításban.** Kolozsvár, 1914.
- " " 1914. **Sumir régészeti tanulmányok.** Különlönyomat az Archeológiai Értesítő 1914. évfolyamából. Debrecen, 1914.
- " " 1915. **Új adatok az ural-altai népek ősvallásához.** Budapest.

- Varga Zsigmond 1918. **Az ókori keleti népek művelődéstörténete.** I.-II. Pápa, Ref. Főisk. Könyvny.
- " " 1925. **Sumér (babyloni) örökség az ural-altai népek vallási életében.** Debrecen. Különlönyomat a "Theológiai Szemle I. évf. 1., 2. és 4. számából.
- " " 1938. **Bibliai valástörténet.** Debrecen.
- " " 1956. **Az ősmagyar mitológia sumir és ural-altai öröksége.** Kézirat a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemi Könyvtárban.
- Vlassa, N. 1970. **Kulturelle Bezeihungen des Neolithikums Siebenbürgens zum Vorderen Orient.** Acta Musei Napocensis. VII: 1-39.
- Zakar András dr. 1955. **A Szentháromságról és benne Krisztusról, akiben teremtetett minden az égen és a földön.** Kézirat. Budapest.
- " " 1967. **Melkizedek.** Kézirat.
- " " 1968. **A sumér nyelvről.** Kézirat. Országos Széchényi Könyvtár, Analekta 10.801 (v.ö.: Current Anthropology. Chicago. 1969. October. Part II. 432. E. old.). 1970. Északi Vártán 39. szám. Södertälje, Svédország.
- " " 1970. **Az írás bölcsőjénél.** Magyar őskutatás. I. sz.
- " " 1971. **Sumerian - Ural - Altaic affinities.** Current Anthropology. April.
- Zamarovsky, Vojtech 1966. **Kezdeiben volt Sumér.** Pozsony-Bratislava, Mladé Letá.